



Иван Вазов

Героите от Англо-бурската  
война

Увлечени от големите цветни обявления по улиците, които обаждаха, че тая вечер ще се представят от един скитащ се френски артист-имитатор (лицеподражател) в живи лица героите от южноафриканската война, посетителите рано захлаваха в пивницата „Червен рак“, дето щеше да се даде това любопитно зрелище.

Изкусникът беше избрал психологическата минута: тъкмо по него време бурофилското увлечение в София беше в най-големия си разгар.

По девет часа големият ярко осветлен салон беше пълен с отборен свят. Масите бяха превзети от дружини мъже и млади жени в модни носии. По улицата играеше нетърпеливо любопитство. Често присъстващите прекъсваха разговора си, за да прочетат пак по залепените и там, с образа на изкусника, обявления, запечатаните вече във всички души и възбуждащи едни – чувства на ненавист, други – на симпатия – странни имена: Уайт, Булер, Френч, Робертс, Чемберлен, Сализбури, Бота, Девет, Кроние, Щейн, Жубер, Крюгер.

Често вниманието привличаше самият лицеподражател, който се здрависваше с някои познайници. От дебелилото му бръснато, жълто, изтъргуфено, но умно лице, което щеше едно по друго да земе чертите на горните знаменитости, не паднаше една самодоволна усмивка при вида на препълнения салон. Гостите не без разочарование забелязваха и голямата външна разлика между тоя застарял, изхлузен и увяхнал човек, и фалбливото му изображение на обявленията, което го представяше млад, хубавец, напет, в ален фрак, горделиво уперчен в показно положение.

А нови гости от мъже и жени сè прииждаха, като пушаха от вратата лъх студен въздух, размесен с тънки миризми.

\* \* \*

Аз седях почти най-отзад до една маса, в обществото на трима господи и една млада госпожа. Единият от другарите ми, г. П..., човек жив и приказлив, живял дълго време в Париж, на който дължи светските си привички и известно чудачество, горещ бурофил, както цялото земно кълбо, прекъсваше често духовитата си беседа и се обръщаше към откритата сцена в ъгъла, дето още къснееше да се яви лицеподражателят, и се мусеше от досада. Най-послед се не стърпя и затропа с тоягата си по пода.

Примера му последваха и други.

След една-две минути изкусникът излезе иззад червената завеса, спусната в дъното на сцената, облечен във фрак с цилиндър, поклони се

и запя френска шансонетка, пригласяя от пианото.

Песента се свърши, последвана от ръкопляскания. Изкусникът изчезна зад завесата. После – ново появяване, нова песен, нови ръкопляскания, ново скриване зад червената завеса. И се тъй през цял час.

П... най-напред с благодарение слушаше тия песни, познати нему от Париж, възхищаваше се от не лошия глас на певица и смеежом ни тълкуваше всеки духовит, двусмислен стих, който останеше тъмен за нас, невежите в прелестно-лекомислената парижка поезия, в рода на Ивет Гилбѣрината. Но най-сетне, колкото остроумни и весели да бяха, тия безконечни песни станаха еднообразни и дотегнаха. Парижкият приятел се навъси:

– Дявол го зел – избъбра той, – няма ли да тури точка? Тия работи сме ги слушали, слушали до оскомина!

Като видя, че ние делехме неговото нетърпение, той при свършването на една нова песен тупна с тоягата и извика доста високо към кланящия се певец:

– Monsieur, nous voulons Cruger!

Той произнесе последната дума: Крюжѐ.

Подзеха и други гласове това желание.

Мнозина погледнаха часовниците си, беше вече единадесет часът, а героите от южноафриканската война още не се явяваха!

Тогава настана общо нетърпение. П... пак даде тона, от всичките маси се раздаде туптене с тояги. Заглушеният певец каза нещо на публиката, което не дочухме, и се скри зад завесата. Всички разбрахме, че наставка ред за онова, за което бяхме дошли.

Додето сцената оставаше пуста, едно трескаво настроение обфана присъстващите, обърнали очи към нея. Един слуга донесе там и постави отпреде някакъв долап, висок около един метър, обърнат с дъното към нас; после донесе и сложи зад него едно огледало и куп разбъркани безименни вещи. Ние се договорихме, че това са дрехи, маски, бради, коси, вежди изкуствени и други потреби, необходими за играта на лицеподражателя.

През това време нетърпението растеше. Пробудената жажда за нови усещания придаваше на физиономиите безпокоен вид; някаква нервност сякаш плуваше из въздуха. Да беше излязъл сега лицеподражателят и да кажеше, че няма възможност да довърши представлението, биха полетели столове въз него.

Но той излезе, без да обади подобно грозно нещо, поклони се почтително и клекна зад долапа, който го скри от очите на събранието.

Настана гробно мълчание.

\* \* \*

След двайсетина секунди – не повече – лицеподражателят се изправи съвсем с друго лице, с английска звънецоподобна шапка, в английска униформа от сив плат-хаки, и произнесе.

– Генерал Уайт!

Наистина приликата беше поразителна. Ние гледахме пред себе си упорития бранител на Ледисмит, също такъв, какъвто го знаехме от илюстрациите, с неговото сухо, уморено, аристократическо лице.

Генерал Уайт постоя мълком, поздравявайки по военному присъствуващите, и се скри зад долапа.

Тая сцена се извърши при дълбоко, студено мълчание на публиката; после настана глух шептеж по масите, сякаш беше изпратен из салона някой неприятен гост.

Минаха се пак около двайсетина секунди. Показа се иззад долапа генералът Френч, със същата сполука и със същия хладен прием; после прославеният по пораженията си генерал Булер, посрещнат с присмехулни, недоброжелателни погледи; после – фелдмаршал Робертс, със сухо, горчиво, старческо лице, с побелели наежени мустаци, гледайки сурово на публиката, която също го гледаше сурово и мълчаливо.

Фелдмаршал Робертс се скри.

– Кой ще излезе сега? – питаха по масите.

П... се завзира в обявлението, за да види чий ред беше. Но той се извърна към сцената, защото там пак излезе някой.

Там се бе изправил един стар господин в чер редингот, с цвете отляво на гърдите, с очило на дясно око. Той стоеше в едно безочливо, гордо положение.

– Чемберлен! – произнесе изкусникът.

– Чемберлен! Чемберлен! – раздадох се очудени враждебни шептения. Приликата беше пълна, непогрешима. Чемберлен стоя няколко секунди неподвижно, вторачен в публиката, без да ѝ се поклони. Ней се стори, че я гледаше надменно, презрително.

П... възмутен, опулил страшно очи с изражение на умраза, изсъска високо.

Това изсъскване беше една електрическа искра в препълнената с ненавист атмосфера. От много маси се обадиха нови изсъсквания, размесени с остри изсвирквания.

Решително, нашият другар беше камертонът в тая музика на

душевните чувства на събранието.

Лицеподражателят се скри, очевидно смутен от това враждебно изявление, не знаейки добре на какво се дължи: на личността на Чемберлена или на лошото ѝ възпроизвеждане.

– Ядоса ме страшно тоя Шейлок – каза П..., като зафърли злобно цигарото си.

– Но защо изсъскахте? Артистът вероятно зе върху себе си това – каза госпожата усмихнато.

– Не се удържах, пардон. Па и той можеше да не гледа тъй високомерно. Срамота, че е французин!...

– Моля, не повтаряйте вече манифестациите на чувствата си по такъв шумен начин: всичката публика обърна очи към нас – забеляза му другарят ми.

– Как ми стана неловко! – думаше госпожата.

– Госпожо, обещавам ви..., честно слово вече...

– Тсс... гледайте!...

Обърнахме очи към сцената.

Там стоеше един едър старец с голяма глава, с високо плешиво чело, с голяма рунтава брада, силно прошарена, както и косата му. Това беше същинският министър на Англия.

– Лорд Сализбури! – извикаха мнозина едновременно с изкусника.

От предните маси някои изръкопляскаха.

– Кои ръкопляскат там? Трябва да са евреи! – извика яката П... с поглед, пламнал от гняв. – Долу!

П... забрави обещанието си да обуздава чувствата си. Той продължаваше да гълчи високо и когато Сализбури се скри.

Един от другарите ни го напразно дърпаше за ръкава да престане да привлича вниманието към наша страна.

Един господин от съседната маса, вероятно чужденец, се извърна и му каза по френски:

– Но, господине, вие виждате хубаво, че ръкопляскат на артиста за прекрасното изпълнение на ролята си...

П... погледна насупено непознатия, вместо отговор, извика:

– A bas!

Той беше в твърде възбудено състояние и ние се отчяхме вече да го укротим. Но като забеляза много погледи, очудени или ухилени, устремени към него, той се посмути, извърна се гърбом към публиката и запухтя цигарото, наведен с лице разчервеняло от вълнение.

Понеже със Сализбури се свършваха англичаните, следователно и

причината за раздразнението му, то се поуспокоихме, че няма да даваме вече и ние, от своя страна, представление в салона. Но пак счетохме за нужно да напомним на П... да се държи благоразумно и да не пада в друга крайност.

– Давам ви дума, господа... Извинявайте... но това беше *plus fort que moi*. – Вие виждате, че и другите се възмущаваха...

Да си призная: и ние се намирахме в лошо и раздразнено настроение и ако не го изказвахме тъй шумно, както П..., напълно споделяхме чувствата му. В същото душевно състояние се намираше и публиката, ожесточена от виждането виновниците и оръдията на една велика неправда.

Затова, когато настана ред да се явят героите от оранжската република и от трансвалската, настана едно облекчение в салона. Очите засвяткаха от добро чувство, лицата се проясниха. Зрителите предвкушаха удоволствието, което с трепетно любопитство очакваха да изпитат напълно.

\* \* \*

Тяхното очакване не бе дълго.

На сцената се изправи един млад братат бур, с кротка физиономия, в сетре, с наниз патрони през гърди.

– Генерал Девет! – произнесе изкусникът.

Девет беше слабо познат още (това беше по времето на генерал Крониевото пленяване), неговото име малко се чуваше. Но едно съчувствие се яви по всички лица, очите мълком здрависаха храбрия и скромния, с изжулено сетре борец за свободата, който се кланяше.

– Браво! Браво! – раздадох се приятелски гласове.

П... зина да извика и той, но се замълча, като спомни клетвата си. Опита се и да ръкопляска, но се удържа геройски от това изкушение.

Юнакът, който щеше след няколко време да смае света с полководческите си дарби, се скри.

П..., турен в невъзможност да изразява шумно изблика на чувствата си, фърляше свирепи погледи на нас, с които сякаш казваше: „Господа, вие ме душилите!“ Па климна на един служител и му поръча да донесе стъкло с шампанско вино. Той трябваше по кой да е начин да даде отдишка на възхищението си.

Появи се на сцената един спретнат, напет бур без брада, с полувоенно облекло, с пушка в ръката.

– Генерал Бота!

Ненадейно бяхме заглушени от един силен плясък при нашата маса: ръкопляскаше П... Заразен, целият салон заръкопляска, и ние с всичките. П... победоносно изби жеглите!

Подир тоя акт на въстание против нашата тирания, П... си повърна свободата на действията и влезе в прежния си роля: да дава тон в салона, който по неговия знак посрещна с шумен възторг появлянето на Щейна, председателя на оранжската република. Хубав мъж с великолепно мека червена брада, която падаше на президентската му лента на гърдите. Госпожите с кратки възклицания предаваха впечатленията си, защото мъжествената, красива осанка на президента ги очарова и те със съжаление видяха бързото му изчезване сред ръкоплясканията.

Очевидно, артистът, изкусен в работата си и вещ играч в душевните струни на множеството, пазеше постепенност в изкарването на сцената историческите лица, спроти значението и славата им.

Сега вече в салона беше празник. Щастлива усмивка заля всички лица. Очакваха се сега най-славните бурски герои. Едно опиянение обземаше публиката, ръцете, сякаш магнетизирани, трептяха от нетърпеливост да отдадат чест на благородните витязи, чието име изпълняше света с ека си.

Внезапно един човек с лице, обрасло с гъста брада, облечен бедно, със смачкана шапка на глава, застана скромно на сцената.

– Генерал Крониев!

Но тия думи на артиста заглъхнаха в шума на бесни ръкопляскания и във възхитени ура. Пламтежът не знаеше предел, очите искряха мълни от луда радост. В очите на П..., дошъл в изстъпление, светеха сълзи – може би и в нашите. П... дигна чашата с шампанското и я изпи в чест на Кроние... Кроние! Кроние! Сам Кроние стоеше пред нас! От остров Света Елена през Атлантическия океан, от другия край на света, той беше префрълнал тук и палеше в гърдите ни един океан от бесен възторг. Нешастието му при Паардерберг го правеше по-мил за душите ни, покрит с бляскавата лъчезарност на славата чрез беззаветно храброто съпротивление, предшествувало пропастта... Съдбата, като го сгромоли, издигна го пред света – рядко човечеството е славilo поражение по светло.

Салонът гърмеше и се тресе и когато Кроние беше изчезнал.

Диапазонът на душите достигаше най-високата нота.

При тия пориви от ентузиазъм ние всички сякаш усетихме нравствените си личности че порасват, че стават по-високи и по-благородни, съзнавайки, че бяхме способни за възторг от правото дело, от героизма

и светлите проявления на човешката душа. Ние чувствувахме нашата, като че се пречистя и освежава във вълните на тоя благороден възторг, за който дреболиите на обикновения живот тъй рядко дават повод.

Но ето, появи се генерал Жубер!

Една полуда.

П... отчаян, че неговите бесни ръкопляскания се удавят в беса на другите, грабна винените стъкла и заблъска масата по ужасен начин, прегаснал от виковете: Ура! Браво!

Скриването на Жубера донесе малък благодетелен отдих на напрегнатите до неимоверност нерви. Но то беше само за няколко мига. Сега беше ред на последния, на мастития и величав старец, с бистрия ум, с дълбока вяра и с несъкрушима енергия, който олицетворяваше гения на цял свободолюбив народ, старецът, който с железния си юмрук нанесе смъртен удар на ненаранената дотогава великобританска гордост.

За миг, въдвори се тържествено мълчание.

Крюгер се появи.

С широко, благо лице, с лице на древен патриарх, окръжено с бяла брада, втъпнено неизлично във всички сърца, с дясна ръка, сложена въз червената лента на гърдите, той се леко кланяше на възторжената овация от заглушителни ръкопляскания. Всички присъстващи стояха прави с пламтящи погледи, с уста зяпнали, из които ручаха вече не виковете, а лъвски резове. Някои госпожи намериха и цветя да му фърлят! В тоя миг на странно самовнушение, под действието на чудна ипнотизация, разстоянието между илюзията и действителността изчезна, предметът се смеси с отражението и нито един от двестотината присъстващи не помисли, че старецът не беше същият, живият Крюгер, Крюгер от плът и кръв, а маската му, нахлузена от един скитащ се комедиант. Не, живият Крюгер поздравлявахме тука, Крюгера бурът, един бог знай как се озовал в „Червен Рак“!...

И ние си излязохме възхитени, благородни, щастливи, като че бяхме зели участие в истинска апотеоза пред истинския старец, като че съзнавахме, че извършихме пръв път в живота си едно добро, похвално дело, изпълнихме един велик дълг пред един велик героизъм.

Бедният Крюгер! Сиромаси бури! И ние, и цяло човечество само така можем да ви помогнем в исполинската ви борба за свобода – с шум...

Бедно човечество!

София, юни 1901



# КРАЙ

Източник: Словото  
Набиране: Надежда Владимирова

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/4177>]